

СЕКЦІЯ 6

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДІТЯМ ІЗ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE FOR CHILDREN FROM FOSTER FAMILIES IN WAR CONDITIONS

У статті обґрунтовано необхідність та виняткову роль надання соціально-психологічної допомоги дітям із прийомних сімей під час воєнних дій на території України. Зокрема, зазначено основні засади організації роботи з функціонування та підтримки життєздатності, а саме: неперервності, професійності, міжвідомчої взаємодії, етапності. На самому початку створення та функціонування прийомних сімей здійснюється початкова підтримка, котра необхідна для нормальних умов для розвитку і виховання дитини. Виокремлено дієвих учасників соціального супроводу прийомних сімей, а саме: представники органів державної влади; соціальні працівники; прийомні батьки та їхні діти; прийомні діти; біологічні батьки прийомних дітей, родичі; залучені спеціалісти; волонтери. З'ясовано, що ефективність функціонування та підтримки прийомних сімей залежить від учасників процесу соціального супроводу, їхньої узгодженості між собою та взаємодією на усіх етапах. Окреслено головні організаційні заходи із підтримки прийомних сімей та прийомних дітей, які проживають там, а саме: аналіз якісного дотримання усіх державних преференцій прийомних сімей та забезпечення прав та свобод прийомних дітей; щорічна звітність та перевірка функціонування прийомних сімей та розвитку у них дітей, котрі там проживають; організація волонтерських та державних заходів щодо надання можливої допомоги прийомним сім'ям; сприяння організації створення та спілкування груп взаємодопоміжки прийомних батьків (групи зустрічей у різних форматах, наскільки це можливо в умовах воєнного стану); організація табору чи школи обміну досвідом членів прийомних сімей (наприклад, проведення літніх таборів для прийомних родин та дітей, які там проживають у відносно безпечних областях України в умовах війни).

В результаті проведеного аналізу з'ясовано, що, не дивлячись на військову агресію Росії, держава Україна в особі представників відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування забезпечує надання таких видів матеріальної підтримки прийомним батькам та гарантує ряд преференцій для дітей у таких родин.

Ключові слова: прийомна сім'я, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського

піклування, соціальна допомога, соціальний супровід.

The article substantiates the necessity and exceptional role of providing social and psychological assistance to children from foster families during hostilities on the territory of Ukraine. In particular, the main principles of the organization of work on functioning and maintaining viability are specified, namely: continuity, professionalism, interdepartmental interaction, phasing. At the very beginning of the creation and functioning of foster families, initial support is provided, which is necessary for normal conditions for the development and upbringing of the child. Active participants in the social support of foster families are singled out, namely: representatives of state authorities; social workers; adoptive parents and their children; adopted children; biological parents of adopted children, relatives; involved specialists; volunteers. It was found that the effectiveness of the functioning and support of foster families depends on the participants in the process of social support, their consistency among themselves and interaction at all stages. The main organizational measures to support foster families and foster children living there are outlined, namely: analysis of qualitative observance of all state preferences of foster families and ensuring the rights and freedoms of foster children; annual reporting and verification of the functioning of foster families and the development of their children living there; organization of volunteer and state activities to provide possible assistance to foster families; facilitating the organization of the creation and communication of mutual support groups of adoptive parents (meeting groups in various formats, as far as possible in the conditions of martial law); organization of a camp or school for sharing the experiences of members of foster families (for example, holding summer camps for foster families and children who live there in relatively safe regions of Ukraine during the war).

As a result of the analysis, it was found that, despite the military aggression of Russia, the state of Ukraine, represented by representatives of the relevant state authorities and local self-government bodies, ensures the provision of such types of material support to adoptive parents and guarantees a number of preferences for children in such families.

Key words: foster family, orphans and children deprived of parental care, social assistance, social support.

УДК 364.4

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.38.25>

Миколук С.М.

к.економ.н.,

доцент кафедри психології
та соціальної роботи

Західноукраїнський національний
університет

Соціально-психологічна допомога дітям із прийомних сімей завжди була в полі зору науковців та практиків. Особливо ця теза стала

актуальною під час воєнних дій на території України. Саме тому актуальність теми роботи обумовлена нагальною необхідністю роз-

гляду такої багаторівневої та складної проблеми як ефективність соціального супроводу родин, котрі взяли на виховання та проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Дана проблема корелюється із сучасним станом соціального самоусвідомлення українського суспільства щодо необхідності та доцільності якісного забезпечення законних інтересів та прав дітей на рівні світових стандартів з тим, щоб кожна дівчинка чи хлопчик, котрі проживають у прийомних родинах, ставали повноцінними громадянами українського суспільства, розвивалися як високоосвічені та високоморальні, рівноправні та вільні особистості європейської спільноти.

Соціальні аспекти виховання, розвитку та функціонування прийомних родин, їх соціальний супровід висвітлені відносно широко у вітчизняній науці, зокрема, різні аспекти цієї проблеми розкриті у працях С. С. Алексеєвої, В.Я. Брича, С.О. Воскобойникової, З.Т. Зайцевої, Л.В. Кузьменка, В.Т. Слісаренка, Т. Семигіної, та іншими вченими. Віддаючи належне працям даних науковців варто зауважити, що питання соціально-психологічної допомоги дітям із прийомних сімей в умовах війни на території України не знайшло належного наукового викладу, а тому становить науковий і практичний інтерес.

Наукові спостереження з психології та педагогіки свідчать про те, що нерідко влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у ПС призводить до появи нових внутрішніх ускладнень та проблем у стосунках між рідними членами сім'ї. Саме тому ефективно та якісне функціонування ПС, становлення та формування її виховного потенціалу вимагає постійної комплексної взаємодії.

Організація роботи з функціонування та підтримки життєздатності ПС має ґрунтуватися на засадах:

- неперервності,
- професійності,
- міжвідомчої взаємодії,
- етапності.

На самому початку створення та функціонування ПС здійснюється початкова підтримка. Ця підтримка необхідна для сприяння адаптації сім'ї і прийомної дитини до новостворених умов утримання та існування, пошуку найефективніших способів проживання та функціонування. Подальша соціальна підтримка проживання прийомної родини спрямована на розв'язання проблем розвитку самої прийомної дитини та прийомних батьків в різні періоди становлення функціонування ПС. Процес надання соціальної підтримки прийомним сім'ям соціальним працівником здійснюється шляхом надання соціального супроводу.

Дієвими учасниками соціального супроводу ПС є:

- представники органів державної влади;
- соціальні працівники;
- прийомні батьки та їхні діти;
- прийомні діти;
- біологічні батьки прийомних дітей, родичі;
- залучені спеціалісти;
- волонтери.

Ефективність функціонування та підтримки ПС залежить від учасників процесу соціального супроводу, їхньої узгодженості між собою та взаємодією на усіх етапах. Для цього надважливо, щоб принципи їх взаємодії, основні зобов'язання та обов'язки були відображені в паперовій угоді (документі) про влаштування дитини у ПС, згідно Додатку 13 Положення про створення ПС. На сьогодні організацію та здійснення самого соціального супроводу ПС покладено на працівників соціальних служб територіальних громад. Одними із головних організаційних заходів із підтримки ПС та прийомних дітей, які проживають там, є:

- аналіз якісного дотримання усіх державних преференцій ПС та забезпечення прав та свобод прийомних дітей;
- щорічна звітність та перевірка функціонування ПС та розвитку у них дітей, котрі там проживають;
- організація волонтерських та державних заходів щодо надання можливої допомоги ПС;
- сприяння організації створення та спілкування груп взаємопідтримки прийомних батьків (групи зустрічей у різних форматах, наскільки це можливо в умовах воєнного стану),
- організація табору чи школи обміну досвідом членів ПС (наприклад, проведення літніх таборів для прийомних родин та дітей, які там проживають у відносно безпечних областях України в умовах війни).

Не дивлячись на військову агресію Росії держава Україна в особі представників відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування забезпечує надання таких видів матеріальної підтримки прийомним батькам та гарантує ряд преференцій для дітей у таких родинах:

- своєчасність (по-місячно) виплат на утримання дітей в прийомних сім'ях;
- дотримання та забезпечення особистісних майнових та немайнових прав прийомних дітей;
- організації супроводу ПС тощо.

Варто зазначити, що соціальний супровід прийомних дітей, тобто дітей, які виховуються у ПС та ДБСТ це особливий вид соціальної роботи. Такий соціальний супровід представляє собою систему комплексних економічних та соціальних заходів для підтримки, реабілітації та соціалізації прийомних дітей в таких родинах. Основний принцип роботи соціального працівника у ПС, який здійснює супровід прийомних дітей – індивідуальний підхід до кожної дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського

підкування. Саме індивідуальний підхід до кожної дитини, яка проживає в такій родині сприяє повноцінній її соціалізації, реабілітації/ збереженню здоров'я тощо. Важливими завданнями соціального працівника у роботі із ПС для адаптації та соціалізації прийомних дітей є:

- робота по формуванню та забезпеченню вікових потреб дітей;
 - здійснення реабілітаційних заходів у різноманітних сферах (освітніх та правових, медичних та соціальних, культурних та оздоровчих);
 - захист майнових та немайнових прав прийомних дітей (житлових, соціально особистісних);
 - підтримка можливого спілкування дитини із ПС з її біологічними батьками чи близькими рідними;
 - використання різноманітних форм матеріальних та нематеріальних допомог для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану, налагодження співпраці із волонтерами;
 - підготовка щорічного звіту про стан проживання, утримання та розвиток дитини – сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, котра проживає у ПС.
- Основними формами роботи соціального працівника в умовах війни щодо безпеки функціонування ПС та якісного соціального супроводу прийомних дітей є:
- обов'язкове знання місця перебування ПС та відвідування дитини- сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування по місцю проживання;
 - зустрічі, психологічні бесіди з прийомними дітьми;
 - підтримка тісних контактів по телефону (робота по спілкуванню для підтримки емоційного контакту із дитиною);
 - консультування ПС та дітей, котрі там проживають, про їх права та обов'язки згідно чинного законодавства;
 - по можливості організація зустрічей з біологічними родичами дітей і спостереження за перебігом цих зустрічей для можливого повернення дітей в біологічну родину;
 - представлення законних інтересів прийомних родин та їх дітей в установах та закладах, у тому числі в судових процесах;
 - організація навчальних програм на різних ОНЛайн платформах для прийомних родин та їх дітей;
 - щорічний зведений звіт про стан функціонування та розвитку ПС.

Для всебічного розвитку прийомної дитини, її адаптації в рідні соціальний працівник повинен працювати за такими напрямками:

Економічний супровід – представляє собою роботу соціального працівника спрямована виключно на підтримку та отримання гарантій

матеріального благополуччя для дитини, яку влаштували у прийомну родину, згідно чинного законодавства. Економічний супровід забезпечує гарантії своєчасності державних соціальних трансфертів на утримання дитини в ПС та пошук додаткових можливих ресурсів, які не суперечать чинному законодавству, для вирішення актуальних потреб дитини, підтримки її фізичного та розумового розвитку, розвитку талантів та здібностей дитини.

Юридично-правовий супровід діяльності соціального працівника спрямований на забезпечення державних гарантій стосовно дітей, які влаштовані до ПС, а також здійснення заходів направлених на захист прав та законних інтересів влаштованих дітей. Юридичний супровід соціальним працівником здійснюється постійно через:

- надання консультацій та роз'яснень прийомним батькам та прийомним дітям;
- роботу з оновленою законодавчою базою для вивчення особливих мінливих законодавчих норм, які виникають в ході поточного соціального супроводу та формування різноманітних витягів із діючих нормативно-правових актів;
- підготовку та перепідготовку соціальних працівників для представлення законних інтересів ПС та прийомних дітей, які там проживають та виховуються;
- розробку нових положень та врегулювання існуючих договорів для удосконалення законодавчо проблемних питань;
- контроль за наявністю обов'язкових документів в особових справах прийомних дітей та ПС тощо.

Психологічний супровід – діяльність соціального працівника, спрямований на проведення низки заходів по реабілітації, реактивації та ресоціалізації дітей, котрі влаштовані у ПС.

Медичний супровід – діяльність соціального працівника, спрямована на вирішення нагальних питань охорони здоров'я прийомної дитини. Медичний супровід передбачає:

- обов'язкове відвідування прийомними батьками та прийомною дитиною сімейного лікаря щороку;
 - складання плану медичних щеплень дитини та його виконання, медичний супровід при обстеженні дитини та контроль за виконанням рекомендацій лікаря;
 - контроль за цільовим використанням дитячих коштів, зібраних на рахунок дитини для спеціалізованого медичного лікування;
 - залучення меценатів для збору коштів для особливих видів медичного лікування, хірургічного втручання, пластичних операцій тощо.
- Педагогічний супровід – діяльність соціального працівника спрямована на допомогу педагогам на вирішення питань пов'язаних із навчання прийомних дітей та здобуття ними відповідної освіти.

За даними Мінсоцполітики, в Україні на кінець 2021 року було майже 69 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. З них понад 63,5 тисяч дітей виховувались у сімейних формах виховання, близько 4 тисяч – проживали в інтернатах, а ще понад тисячу – навчалися у професійно-технічних навчальних закладах [1].

Війна в Україні завдала шкоди всім дітям: і тим хто постраждав фізично, і тим, хто дістав психологічних травм, хто був змушений залишити свою домівку чи прихистити у свою домівку інших дітей. За офіційними даними, в Україні на цей час загинули 243 дитини, 446 дітей зазнали поранень. За даними Нацсоцслужби України, без батьківського піклування сьогодні залишилися ще майже 2 тисячі дітей. Водночас Національна соціальна сервісна служба звітує, що через війну і задля безпеки дітей 272 заклади (із 706) здійснили евакуацію усіх або частини дітей в межах України або за кордон. У безпечні регіони України та за кордон переміщено (евакуйовано) 12 984 дитини із закладів з цілодобовим перебуванням дітей та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, влаштованих до сімейних форм виховання. В межах України найбільше дітей переміщено у Львівську область, Закарпатську, Чернівецьку, Івано-Франківську. Серед іноземних держав найбільше дітей із закладів прийняли Польща, Німеччина, Італія.

Під час дії воєнного стану в Україні виїзд дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які влаштовані до прийомної сім'ї за межі України відбувається тільки у супроводі прийомних батьків. Це забезпечує безпеку дітей і одночасно відповідний контроль за подальшим місцем перебування кожної дитини із ПС.

По прибуттю до місця проживання ПС за межами України прийомні батьки зобов'язані впродовж одного робочого дня зареєструватися у консульстві України для подальшого консульського обліку українських дітей, котрі тимчасово перебувають на території іншої держави.

Для соціального захисту прав таких дітей на території іншої держави, а також для повернення їх на територію України після завершення воєнних дій служби у справах дітей у кожній територіальній громаді, обласних та міських державних адміністрацій, військових адміністрацій забезпечують узагальнення та збір інформації про дітей зазначених категорій, які змінили місце проживання в Україні, виїхавши у безпечний регіон, або перетнули кордони України, виїхавши за межі України [2].

Міністерство соціальної політики України наголошує, що після спрощеного та безпечного порядку оперативного виїзду дітей із ПС за кордон основна увага концентрується за контролем розташування дітей за кордоном

та забезпеченням в подальшому після війни повернення їх в Україну.

Для організації евакуації дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, із ПС на безпечні території у межах України та за кордон в умовах воєнного стану працює Координаційний штаб. У штабі працюють представники Уповноваженого Верховної ради з прав дитини, Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, Офісу Президента України, центральних органів виконавчої влади, інститутів громадянського суспільства у співпраці з міжнародними та громадськими організаціями.

Тільки під пильним контролем державних структур діти із ПС евакуюються до країн, котрі безпринципно дотримуються норм міжнародного права.

Жодна українська дитина із ПС, яка переїхала тимчасово за кордон, не зможе бути усиновлена іноземцем без згоди України. Наразі наша держава не розглядає питання про можливість змін чи спрощення самої технології міждержавного усиновлення українських дітей, та не видає дозволів на усиновлення дітей іноземними громадянами.

Європейські держави приймають наших дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, разом із прийомними батьками чи супроводжуючими особами, забезпечуючи їх усім необхідним: житлом, харчуванням, одягом, медичними послугами, психологічною підтримкою. Україна щиро цінує підтримку та допомогу Європейських держав. [3]

Сам виїзд дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, за межі України є безперечно вимушеним кроком, адже держава Україна, відповідно до Конституції України, несе відповідальність за життя та здоров'я кожної такої дитини. Дбає щоб кожна дитина-сирота та дитина, позбавлена батьківського піклування, була, насамперед, в безпеці, не залишилися без соціального захисту та піклування. Поза сумнівом, що після отримання перемоги Україною та закінчення військових дій повернення кожної дитини із соціальним статусом в Україну буде під особливим контролем держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кожна дитина України від цієї війни постраждала: скільки маленьких життів забрала та покалічила Росія. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220601-kozhna-dytyna-ukrayiny-vid-cziyeyi-vijny-postrazhdala-skilky-malenkyh-zhyttiv-zabrala-ta-pokalichyla-rosiya/>
2. При евакуації дітей з вразливих категорій забезпечується контроль за їх перебуванням за кордоном та поверненням в Україну. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21494.html>
3. Щороку в Україні сиротами стають приблизно 10 тисяч дітей – Мінсоцполітики. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31448026.html>